

Orta təhsil müəssisələrinin inklüziv təhsilin standartlarına uyğunlaşdırılması

İnklüziv təhsil sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsil hüquqununun həyata keçirilməsinə, eyni zamanda cəmiyyətə inteqrasiyasına şərait yaradan və dünyada geniş yayılmış təhsil təcrübəsidir.

İnklüziv sözü fransızca "inclusif"— "özünə daxil edən", latınca "include" — "daxil edirəm" mənasında işlənən və ümumi təhsilin hamı üçün əlçatan olmasını nəzərdə tutan, həmçinin bütün uşaqların müxtəlif ehtiyaclarına uyğunlaşdırılmasına əsaslanan inkişaf prosesidir.

Bu proses sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilə cəlb olunmasını da təmin edir. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar hər gün cəmiyyətdə bizimlə birgə iştirak etmək üçün saysız problemlərlə rastlaşırlar. Xüsusilə onlar üçün cəmiyyətin müxtəlif sahələrində [potensial](#) effektiv iştirakının təminatı olan təhsil hüququ ya ümumiyyətlə, həyata keçirilmir, yaxud keyfiyyəti şübhə doğuran tərzdə həyata keçirilir. Ölkəmizdə inklüziv təhsillə bağlı 2005-ci ildən etibarən dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarının dəstəyi ilə müxtəlif layihələr həyata keçirilsə də, çox uzun yol qət edildiyini söyləmək olmaz. Belə problemlər əsasən iqtisadi səbəblərdən inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaranır. Belə ki, uşağın təhsilə çatımlılığı qanunun tələblərinə uyğun səviyyədə təmin edilmir.

“Təhsil haqqında” Qanunun 5-ci [maddəsi](#) sağlamlıq imkanlarından asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşa təhsil almaq imkanı yaradılmasına və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsinə təminat verir.

BMT tərəfindən 2006-cı ildə qəbul edilmiş “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında” [Konvensiyanın](#) 24-cü maddəsində (uşaqların təhsili ilə bağlı) sağlamlıq imkanları məhdud olan şəxslərin bərabər imkanlar şəraitində təhsil almaq hüququ, bütün səviyyələrdə birgə təhsil sistemi və həyat boyu təhsil sistemində çıxış imkanının dövlət tərəfindən dəstəklənməsi təsbit edilir. Sağlamlıq imkanları məhdud insanlar cəmiyyətin tamhüquqlu üzvləridir və hər kəsin sahib olduğu hüquq və azadlıqlara malikdirlər.

2011-ci ildə 250 nəfər sağlamlıq imkanları məhdud uşaq arasında keçirilmiş sorğuda respondentlər (0-9 [yaşlı](#) uşaqların valideynlərinin 81%-i, 10-15 yaşlı uşaqların valideynlərinin 83%-i) sağlamlıqla bağlı problemlərinin anadan olandan yarandığını bildirib.

2. Göstərilən məlumat uşaqların problemlərinin qarşısının alınması üçün erkən müdaxilənin vacibliyindən xəbər verir. Dünya təcrübəsində əlilliyin qarşısının alınması üçün erkən müdaxilə proqramları mövcuddur.

3. Azərbaycanda belə proqramları UAFA Bakı, Xaçmaz, Gəncə, Biləsuvar, Cəlilabadda yerləşən ictimai əsaslı reabilitasiya mərkəzlərində eksperimental bağçalar təşkil edərək məktəbəqədər təhsil proqramlarını tədris edirlər. Həmçinin “Əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının müdafiəsinə dair” Milli Fəaliyyət Proqramında (2014-2018-ci illər) əlilliyin erkən aşkarlanması və erkən müdaxilənin təmin olunması vasitəsilə qarşısının alınması və dərəcəsinin azaldılması əsas məqsədlər arasında yer alsada, bununla bağlı görülmüş işlər barədə məlumatlara rast gəlinmədi. Məsələ ondadır ki, Azərbaycanda sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların əsas ehtiyaclarının ödənilməsi və cəmiyyətə inteqrasiyası əsasən valideynlərin üzərinə düşür. Halbuki bu sahədə qanunvericiliyə görə əsas işi dövlət görməlidir.

Türkiyə Təhsil Nazirliyi və onun yerli şöbələri 2006-cı ildə qəbul edilmiş Xüsusi Təhsil Xidmətlərinə dair qanuna əsasən, doğulduğu andan əlillik dərəcəsi olduğu müəyyən edildiyi təqdirdə, uşağı qarşıdakı 6 il ərzində izləyir, uşağı ona uyğun təhsil proqramı ilə təmin olunması üçün çalışır. Burada da əsas məqsəd şagirdi inklüziv təhsil ilə təmin etməkdir ki, bunun üçün də mümkün olduğu qədər bu qəbildən olan şagirdlərin sağlamlıq problemi olmayan həmyaşdlarıyla təhsil alması üçün işlər görülür.

Qeyd edək ki, Türkiyədə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların əsas hissəsi inklüziv təhsilə cəlb olunub. Inklüziv təhsilin əsas prinsiplərini şagirdin ailəsi ilə birlikdə qalması, valideynləri ilə sıx əməkdaşlıq və fərdi inkişaf-təhsil planı təşkil edir. Bütün bunlar uşağın inkişafı, özünü təsdiqi və gələcəyi üçün əhəmiyyətli məsələlər hesab olunduğundan Dövlət Proqram və layihə icraçıları bu sahədə ciddi dəyişiklik etmək niyyətlərində qətiyyətli olmalıdırlar.

Mövcud vəziyyətin dəyərləndirilməsi üçün sağlamlıq imkanları məhdud insanlarla bağlı yerli və beynəlxalq qanunvericilik nəzərdən keçirilmiş, yerli və beynəlxalq təşkilatların əlil insanların ümumi vəziyyətini təsvir edən hesabatları, hökumətin əlilliyi olan uşaqların hüquqlarının müdafiəsi ilə bağlı BMT-nin müvafiq Komitəsinə olan [hesabatı](#), Komitənin hökumətə olan tövsiyələri, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla bağlı dövlətin proqram və layihələri araşdırılmış, mediada çıxan məlumatlar öyrənilmiş, övladları evdə və inklüziv təhsil alan şagirdlərin valideynləri ilə sorğu və intervülər keçirilmişdir.

Övladları inklüziv təhsil alan valideynlərlə sorğuların keçirilməsinə məktəb müdiriyyəti tərəfindən icazə verilməmiş, icazənin alınması üçün Bakı Şəhəri üzrə

Təhsil İdarəsinin müdirinə idarənin saytıdan elektron məktub göndərilsə də, cavab alınmamışdır. Sosial şəbəkələrdə tədqiqata dair paylaşılan məlumatlar sayəsində inklüziv məktəblərdə və evdə təhsil alan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların valideynləri ilə sorğu keçirməyə nail olunub.

Əldə edilən məlumatlar analiz-sintez və müqayisəli təhlil metodları ilə qiymətləndirilmiş və nəticəyə gəlinməyə çalışılmışdır. Hesabatda inklüziv təhsil sahəsində vəziyyətin dəyərləndirilməsi təhsilin mövcudluq, mümkünlük, məqbulluq və uyğunlaşma kateqoriyalarına uyğun aparılıb.

İnklüziv təhsilin əsasında aşağıdakı istiqamətləri əsas götürən ideologiya durur:

- Bütün insanlara eyni münasibəti təmin edərək hər cür diskriminasiyadan uzaq durmaq;
- Xüsusi təlim ehtiyacları olan uşaqlar üçün ümumtəhsil müəssisələrində şərait yaratmaq.

Problemin təsviri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Ümumdünya İnsan Haqları Bəyannaməsində hər insanın təhsil haqqına sahib olduğu hökmü yer alır.

1990-cı ildə keçirilən “Hamı üçün [təhsil](#): təlimə dair əsas tələbatların ödənilməsi” adlı dünya konfransının nəticəsində bir çox ölkələrdə uşaqların təhsil almaq imkanından məhrum olması məsələsi gündəliyə daxil edildi. Bu təşəbbüs təhsil almaqda aşkar surətdə çətinlik çəkdiklərinə görə təhsil almaq imkanından tamamilə məhrum olan və ya təhsil sistemləri daxilində diqqətdən kənar qalan uşaqlara diqqət yetirilməsinə kömək etdi. İnklüziv təhsil istər sağlam, istərsə də, əlillərin bərabər təhsil alma hüquqlarını təmin edir və bu, cəmiyyətdə sosial bərabərliyin qorunmasına, əlil uşaqların təhsil və başqa xüsusi ehtiyaclarının ödənilməsinə şərait yaratmış olur. İnklüziv təhsillə bağlı qəbul edilən ilk rəsmi və bir çox ölkənin imzaladığı sənəd Salamanka Bəyannaməsidir.

Həmin bəyannamə 92 Dövlətin iştirakı ilə 1994-cü ildə qəbul olunub. İnklüziv təhsillə bağlı ilk layihə 2004-2005-ci tədris ilindən başlayaraq Dünyaya Baxış təşkilatı “Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqlar: mövqelər, təcrübələr və siyasət” pilot layihəsini həyata keçirib. Layihə çərçivəsində inklüziv təhsilə cəlb olunmuş təhsil işçiləri üçün müxtəlif trening və seminarlar təşkil edilmiş və dünyada mövcud olan yeni təhsil texnologiyaları Azərbaycanda sınaqdan keçirilmişdir.

Layihə çərçivəsində 164 xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaq inklüziv təhsilə cəlb edilmişdir. Pilot layihə çərçivəsində 2004-2009 illər ərzində 500 nəfər ibtidai sinif müəllimi, məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin tərbiyəçiləri, 20 nəfər məktəb direktoru və digər heyət üçün trening, mini-seminarlar və digər tədbirlər keçirilmişdir. Pilot layihənin icrası zamanı, həmçinin, valideynlər, inzibatçılar,

universitet müəllimləri, sosial sahədə işləyən mütəxəssislər, psixoloqlar, həkimlər, defektoloq və loqopedlər üçün təlimlər də təşkil edilib. Layihənin məqsədlərinə uyğun olaraq müəllimlər, valideynlər, uşaqlar, xüsusi təhsil mütəxəssisləri, ali təhsil müəssisələrinin işçiləri, ictimaiyyət və layihəni icra edən mütəxəssislər üçün metodik vəsaitlər hazırlanmış, bir sıra xarici ədəbiyyatlar tərcümə olunaraq çap etdirilib.

Azərbaycan Respublikasında xüsusi qayğıya ehtiyacı olan (sağlamlıq imkanları məhdud) uşaqların təhsilinin təşkili üzrə İnkişaf Proqramı (2005-2009-cu illər)7 çərçivəsində beynəlxalq və yerli qeyri-hökumət təşkilatların dəstəyi ilə 3 pilot layihə həyata keçirilib. İcra olunmuş layihələr çərçivəsində 2004-2005-ci tədris ilində ölkə üzrə 14 ümumtəhsil məktəbində, 13 məktəbəqədər təhsil müəssisəsində inklüziv təhsil tətbiq edilmişdir. Proqramın icra dövründə ümumilikdə 268 sağlamlıq imkanı məhdud uşaq inklüziv təhsilə cəlb olunub.

2015-ci ildə Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi ilə UNİCEF-in birgə əməkdaşlığı çərçivəsində inklüziv təhsillə bağlı görülmüş işlər və bu sahədə beynəlxalq təcrübə təhlil edilib.

Təhsil Nazirliyinin 2015-ci il 18 Mart 311 nömrəli əmrinə əsasən “İbtidai təhsil səviyyəsi üzrə inklüziv təhsilin tətbiqi” layihəsinin icrasına başlanıb. Layihədə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsilə cəlb olunması qaydalarının yenilənməsi, xüsusi təhsil sahəsində yeni metodikalarnın tətbiqi və ümumtəhsil məktəblərində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün yeni xidmətlərin yaradılması nəzərdə tutulub. Əlilliyi olan uşaqların ümumtəhsil məktəblərində təhsilə cəlb olunması məqsədilə Azərbaycanda ibtidai təhsil səviyyəsində inklüziv təhsil modelinin hazırlanması işlərinə başlanıb, fəaliyyət planı və yol xəritəsi tərtib edilib.

Statistika Komitəsinin məlumatına əsasən, 2017-ci ilin əvvəlində müavinət alan sağlamlıq imkanları məhdud olan 18 yaşadək uşaqların sayı 71934 nəfərdir. 2016-2017-ci tədris ilinin əvvəlində xüsusi məktəblərdə və internat məktəblərində, eləcə də sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar üçün təşkil edilmiş siniflərdə təhsil alan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sayı 6377-dir.

Həmin məlumata əsasən onlardan:

- 3237-si xüsusi məktəbdə,
- 2612-si xüsusi internat məktəblərində,
- 528-i ümumtəhsil məktəblərində sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqlar üçün siniflərdə təhsil alıb.

18 Təhsil Nazirliyinin məlumatında 19 isə ölkə ərazisində sağlamlıq imkanları məhdud 65482 uşaq olduğu göstərilir.

Həmin məlumata əsasən onlardan:

- 9355-i evdə,

- 2558-i uşaq xüsusi məktəblərində,

- 2725-i isə xüsusi internat məktəblərində təhsilə cəlb olunub. Hər iki məlumatda uşaqların sayı ilə bağlı yaranmış fərq hələ də ölkə üzrə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların vahid məlumat bazasının olmamasının bariz göstəricisidir.

2005-2009-cu illərdə 268 nəfər inklüziv təhsilə cəlb edildiyi halda, 2015-2017-ci illər ərzində yalnız 40 nəfər şagird pilot məktəblərdə eksperimental siniflərdə inklüziv təhsilə cəlb edilib. Ümumiyyətlə, Dövlət Proqramı çərçivəsində beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə həyata keçirilmiş layihələr Bakı şəhərində 220, 138, 202 və 252 nömrəli məktəblərdə reallaşdırılıb. Bundan başqa, Sumqayıtda 4 və 11 nömrəli məktəblərdə, Yevlax və Mingəçevir şəhərində inklüziv təhsil tətbiq edilirdi. Rəqəmlərdən də görünür ki, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların əsas hissəsi nəinki inklüziv təhsilə, ümumiyyətlə təhsilə cəlb olunmayıb. Bu həmin uşaqların təhsil hüququnun birbaşa pozulmasıdır.

2005-2009-cu il üçün qəbul edilən Dövlət Proqramında qeyd edilir ki, “xüsusi təhsil müəssisələrində təlim-tərbiyə ilə əhatə olunmuş uşaqların sayı (5535 nəfər) heç də ölkə üzrə real vəziyyəti əks etdirmir.

Aparılmış təhlil göstərir ki, xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların sayı 20 min nəfərə yaxındır və yalnız onların 27,6 faizi təhsil müəssisələrinə cəlb olunmuşdur. Həmin uşaqların qeydiyyatının aparılması və təhsilə cəlb edilməsi bu Proqramın əsas məqsədlərindən biri kimi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

2018-2014-cü il üçün qəbul edilən proqramda isə, ölkədə 65482 nəfər sağlamlığı məhdud uşaq olduğu bildirilmiş, onlardan 9355 nəfəri evdə, 2558 nəfəri uşaq xüsusi məktəblərində, 2725 nəfəri isə xüsusi internat məktəblərində təhsilə cəlb olunmuşdurlar. Sadə bir hesablamaya isə, bəlli olur ki, hazırda ölkəmizdə sağlamlığı məhdud uşaqların 22.3%-i təhsilə cəlb olunurlar. Bu da o deməkdir ki, aradan keçən 13 ilin nəticəsində sağlamlığı məhdud uşaqların təhsilə cəlb olunması nəinki artmış, əksinə aşağı düşmüşdür.

2005-2009-cu il inkişaf Proqramında “gözlənilən nəticələr” qismində təhsil müəssisələrində müasir monitorinq və qiymətləndirmə mexanizmləri tətbiqi, xüsusi təhsil müəssisələri üçün yeni tədris planları və proqramları, dərsliklər və dərs vəsaitlərinin hazırlanması kimi məsələlər ortaya qoyulsa da, həmin

məqsədlərin 2018-2024-cü il inkişaf proqramında yer alması bu məsələ ilə bağlı görülən işlərin azlığına diqqət çəkir.

Azərbaycanda 2004-cü ildən etibarən inklüziv təhsil haqqında müəyyən işlər görülsə də, 2004-2017-ci illərdə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların inklüziv təhsilə cəlb olunması haqqında mediada çıxan xəbərlərin azlığı özlüyündə bu sahəyə dair diqqətin və məlumatlılığın zəifliyindən xəbər verir. Həyata keçirilən layihələrin əsas məqsədləri sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların hamısı üçün bərabər təhsilə şəraitinin yaradılması olsa da, təhsildən kənar qalan uşaqların sayı təhsilə cəlb olunanların sayını əhəmiyyətli dərəcədə üstələyir.

SİM uşaqların ümumtəhsil məktəblərində təhsili bir çox ölkələrin, eləcə də Azərbaycanın cəlb olunduğu inklüziv təhsil sisteminin qanunauyğun inkişaf mərhələsidir.

Bu inkişaf sxematik olaraq aşağıdakı mərhələlərdən keçmişdir:

I mərhələ - diskriminasiya (SİM uşaqlar ümumiyyətlə təhsildən kənar qalır);

II mərhələ - seqreqasiya (SİM uşaqlar ya xüsusi məktəblərdə oxuyur, ya da evdə təhsilə cəlb olunur);

III mərhələ - integrasiya (SİM uşaqlar ümumtəhsil məktəblərində tipik uşaqlarla birlikdə, lakin ayrı siniflərdə xüsusi proqram əsasında oxuyur);

IV mərhələ - inklüziya (SİM uşaqlar ümumtəhsil müəssisələrində tipik uşaqlarla eyni siniflərdə təhsil alır).

SİM uşaqların təhsilinə belə yanaşma həyatda müxtəlif xarakterli səbəblərlə əlaqədardır. Ümumilikdə bu səbəbləri iqtisadi, hüquqi inkişaf baxımından müəyyən səviyyəyə nail olmuş cəmiyyət və dövlətlərin sosial tələbləri kimi müəyyənləşdirmək olar. Son mərhələ cəmiyyət və dövlətlər tərəfindən əliliyi olan şəxslərə münasibətin dəyişdirilməsi, yalnız hüquqlarının tanınması deyil, təhsil də daxil olmaqla, həyatın müxtəlif sahələrində onlara digər insanlarla bərabər imkanların yaradılması ilə xarakterizə olunur.

2005-2009-cu il İnkişaf Proqramında qarşıya qoyulmuş ən önəmli məqsədlərdən biri olan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla bağlı vahid bazanın yaradılması təəssüf ki, yerinə yetirilməyib. Dünya praktikasında sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sağlamlıq problemləri erkən aşkar edilir, onlarla davamlı əlaqə saxlanılır. Daha sonra məktəb dövründə hər bir uşağın öz probleminə uyğun məktəbdə təhsil alması təmin edilir. Bu isə uşaqların öz bilik və bacarıqlarını daha yaxşı inkişaf etdirməyə şərait yaradır. Azərbaycanda isə inklüziv təhsil bir tərəfə, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla bağlı məktəbəqədər dövrdə görülən işlər çox azdır. Bu

isə sonrakı dövrdə dövlət orqanlarının sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları təsnifatlaşdırmasının qarşısını alır. İnküziv təhsil ölkəmiz üçün yeni bir anlayış olduğundan bununla bağlı istər dövlət orqanlarında, istərsə də cəmiyyətdə müxtəlif anlaşılmaqlar yaranır. Bir sıra hallarda valideynlər öz uşaqlarının inküziv təhsilə cəlb olunan uşaqlarla bir yerdə təhsil almasının əleyhinə olurlar.

Cəmiyyətdə inküziv təhsillə bağlı yetərli məlumat olmadığından bu sahədə kadrların yetişdirilməsi prosesi də xeyli ləngiyir. Çünki məlumdur ki, ölkəmizdə abituriyentlərin əksər hissəsi öz valideynlərinin və ətrafının yönləndirilməsi ilə öz ixtisasını seçir. Belə olan halda valideynlər tərəfindən, ümumiyyətlə cəmiyyət tərəfindən bilinməyən bir ixtisasa abituriyent yiyələnmək istəsə belə dəstək çox az olacaqdır. Bu səbəbdən dövlət bu tip sahələri prioritet sahə elan edib əlavə təşviq, təqaüd təklif etməklə abituriyentlərin marağını cəlb edə bilər.

Regionlarda inküziv təhsil üçün yararlı məktəbəqədər və ümumtəhsil müəssisələri azdır, elə hissələr var ümumiyyətlə yoxdur. Belə olan halda məcburi şəkildə evdə təhsilə üstünlük verməli olurlar. Evdə təhsil sahəsinə də xüsusi nəzarət olmadığından onun həyata keçirilməsində də keyfiyyət məsələsi şübhə doğurur. Bütün bunları ümumiləşdirsək, dövlətin inküziv təhsilə yanaşmasının qeyri-şəffaf olduğu, cəmiyyətin yetəri qədər məlumatlandırılmadığı, kifayət qədər kadrların, dərslərin hazırlanmadığı, qanunvericilik və məlumat bazası kimi ən mühüm sahələrin hələ də formalaşmadığı hesabatda detallı şəkildə izah edilir.

Pandemiya dövründə görülən işlərə nəzər salsaq görərik ki, çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikasında inküziv təhsil sahəsində bir sıra işlər görülmüşdür. Bakı şəhəri üzrə 4 ümumi təhsil müəssisəsində 60 şagird inküziv təhsilə cəlb edilib. Həmçinin “2018-2024-cü illərdə Azərbaycan Respublikasında sağlamlıq imkanları məhdud şəxslər üçün inküziv təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”na əsasən, məqsədyönlü işlər görülüb, bu sahədə müəllimlərin üzərinə düşən vəzifələr müəyyənləşdirilib.

Xüsusi qayğıya ehtiyac olan uşaqlar üçün Sosiallaşma olmalıdır, çünki onların təhsilə cəlb edilməsinin əsas mənbəyi cəmiyyətə tam adaptasiyası olmalıdır. Belə ki, onlar cəmiyyətə daha rahat adaptasiya olunarlarsa, cəmiyyət tərəfindən qeyri-ixtiyari baxışlara məruz qalmaz, qeyri-ixtiyari davranışları və hərəkətləri normal qarşılanarsa bu zaman məktəb mühitində rahat şəkildə adaptasiya oluna bilərlər.

Niyə biz hesab etməliyik ki, məhz dünya təcrübəsinə əsasən orta təhsil müəssisələrinin inküziv təhsilin standartlarına uyğunlaşdırılmalıdır? Çünki dünya praktikasında inküziv təhsilin təşkili məsələləri 1970-ci illərdən başlayaraq xaricdə əlilliyi olan şəxslərin təhsil imkanlarının genişləndirilməsi ilə bağlı normativ aktların hazırlanmasına başlanılmışdır.

Müasir təhsil siyasətində ABŞ və Avropa bir neçə yanaşmanın inkişafına nail olmuşdur:

1. *Təhsilin əlçatanlığının genişləndirilməsi (widening participation);*
2. *Hakim tendensiyaya çevrilmə (mainstreaming);*
3. *İntegrasiya (integraton);*
4. *İnklüziya (inclusion). Meynstriminq hesab edirdi ki, əliliyi olan uşaqlar öz yaşadları ilə bayramlarda, məktəbdənkənar proqramlarda ünsiyyət saxlamalıdır.*

İnklüziv təhsil sahəsində durumun ölkə qanunvericiliyi və beynəlxalq standartlara uyğun səviyyədə təşkili üçün aşağıdakı işlərin görülməsi vacibdir:

1. *İnklüziv təhsil üzrə qanunvericilik, əliliyin sosial modelini təsbit edən hüquqi baza yaradılmalı və intensiv fəaliyyət planı hazırlanmalıdır.*
2. *Təhsilə cəlb olunmuş və təhsildən kənar qalan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqları müəyyən edə bilmək üçün vahid məlumat bazası yaradılmalı, onların sağlamlıq və reabilitasiya, təhsil inkişafı müvafiq qaydada izlənilməli, zaman keçdikcə proqramın uşağa uyğun olmadığı müəyyən edilərsə, müdaxilə edilməlidir.*
3. *Ölkə ərazisində regionlar da daxil olmaqla rayonlar üzrə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların sayı nəzərə alınmaqla inklüziv məktəbəqədər tərbiyə müəssisələri və məktəblər müəyyən edilməli və həmin bağça və məktəblərdə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün xüsusi şərait yaradılmalıdır (pandusların qoyulması, ayaqyolunda və idman zalında müvafiq dəyişikliklər edilməsi). Həmin inklüziv bağça və məktəblər haqqında məlumatlar ictimaiyyətə açıq olmalıdır.*
4. *Maddi çətinlikləri olan valideynlərin uşaqlarını məktəbə aparıb-gətirmək üçün inklüziv məktəblərə nəqliyyat vasitəsi təyin olunmalıdır.*
5. *Uşaqlarda əliliyin qarşısının alınması üçün pulsuz erkən müdaxilə proqramları həyata keçirilməlidir.*
6. *Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün dərscənkənar fəaliyyət növlərini əhatə edən dövlət hesablı mərkəzlərin sayı artırılmalıdır.*
7. *Sağlamlıq imkanları məhdud inklüziv təhsil alan uşaqlar üçün xüsusi proqram, dərslər, qiymətləndirmə metodları müəyyən edilməlidir.*
8. *İnklüziv təhsil ölkəmizdə illərdir hələ də təhsilin ibtidai pilləsini əhatə etdiyi üçün, əsas təhsil pilləsinə keçməli olan sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsili ilə bağlı layihələr və proqramlar həyata keçirilməlidir.*

9. *Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların yuxarı təhsil pillələrində inklüziv təhsilə cəlb edilməsi ilə bağlı tədbirlər planı hazırlanmalıdır.*

10. *Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarla işləyə bilən yetərli sayda kadr hazırlanmalı, artıq onlarla işləyən müəllimlər əlavə ixtisasartırma kurslarına cəlb olunmalı və onların maddi cəhətdən həvəsləndirilməsi məsələsi nəzərə alınmalıdır.*

11. *İnklüziv təhsilə cəlb edilən xarici grantların qeydiyyatsız (sadəcə, məlumatlandırmaqla) fəaliyyətinə icazə verilməsi bu sahənin daha intensiv inkişafına kömək edər.*

12. *İctimaiyyəti inklüziv təhsil barədə məlumatlandırmaq üçün ictimai vəkillik kampaniyaları, valideynlərin inklüziv təhsil, proqram və qiymətləndirmə metodları haqqında maariflənməsi üçün təlimlər keçirilməlidir.*

13. *Hökumət ölkədə olan məhdudiyətləti insanlar haqqında şəffaf şəkildə statistika təşkil etməlidir.*

Mənbələr:

Demokratik Təşəbbüslər İnstitutu (IDI)- AZƏRBAYCANDA İNKLÜZİV TƏHSİLİN VƏZİYYƏTİNƏ DAİR ARAŞDIRMA SƏNƏDİ: https://idi-aze.org/file/pic/xeber/2018-04/1523013132_inkluziv-tehsil_idi.pdf?1523013076

Təhsil haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU: <http://www.e-qanun.az/framework/18343>

BMT-nin “Əlillərin hüquqları haqqında” Konvensiyasının icrasına dair Azərbaycan Respublikasının ilk hesabatı Yanvar, 2011-ci il: https://www.sosial.gov.az/uploads/images/image_750x_5dfca8f465460.pdf

Azərbaycanda əlilliyi olan şəxslərin vəziyyətinin təhlilinə dair tədqiqat: https://www1.undp.org/content/dam/azerbaijan/docs/sustain_development/AZ_Disability_Report_AZ.pdf

Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları üzrə Komitə Azərbaycanın ilk hesabatı üzrə yekun tövsiyələr: <http://www.udpo.az/read.php?lang=1&content=1473>

Məqalə- Valideyn səriştəsinin artırılması: <https://www.muallim.edu.az/news.php?id=5253&fbclid=IwAR09sb5ONTotR78mU851BxkChhT8NN8gySODgk2GjdtXd4MnqGdv2fjJa2o>

Bakı təhsili: təqvim ilinin təhsil mənzərəsi: <https://baku.edu.gov.az/az/page/9/5235>